

Nová média a riziko šíření xenofobie

Mgr. Daniel Prokop,
sociolog

Tento text navazuje na článek B. Beranové „Extremizuje se česká mládež?“ (Speciál pro střední školy 6/2012, s. 15), který informoval o výsledcích dotazníkového šetření mezi českými středoškoláky. Výzkum realizovala na jaře roku 2012 společnost Člověk v tísni, konkrétně program Jeden svět na školách. Zúčastnilo se ho 1 100 středoškoláků různých ročníků a typů škol a byl zaměřen na životní styl studentů, na jejich postoje k problémům v rámci České republiky i ve světě, na spokojenost se školou a politické preference.

Mezi nejzajímavější výstupy výzkumu patří odpovědi na vnímané hlavní problémy bydliště a České republiky. V obou otázkách se umístilo jako první „soužití s romskou menšinou“. Tento výsledek je zajímavý z několika hledisek:

- Oproti stejnému výzkumu v roce 2009 se jen mírně zvýšilo vnímání intenzity tohoto problému ve vlastní obci. Zásadně, konkrétně o 15 procentních bodů (40 % > 55 %), se zvýšil počet studentů, kteří soužití s Romy vybrali mezi hlavní problémy ČR obecně.
- Problém soužití s romskou menšinou se od ostatních odlišuje atypičností informačních zdrojů, které k němu studenti přiznávají. Na lokální úrovni došlo k posílení „mediálně zprostředkované zkušenosti“. Studenti, kteří v roce 2009 vybrali soužití s Romy jako hlavní problém své obce, v 60 % argumentovali vlastní zkušeností. V roce 2012 už to bylo jen 49 % studentů. Recipročně pak došlo k nárůstu médií jako informačního zdroje k tomuto lokálnímu problému (15 % > 25 %). Mezi celorepublikovými problémy má „soužití s Romy“ specifickou strukturu informačních zdrojů. Studenti, kteří uváděli tento problém jako největší v celé ČR, v 36 % případů tento názor zdůvodňovali vlastní zkušeností. Většina z nich má přitom zřejmě zkušenosti s životem v jedné až dvou oblastech a těžko tak může posuzovat celorepublikový rozměr problému. Tato „iluze vlastní celorepublikové zkušenosti“ je pro soužití s Romy typická (dala se vysledovat už ve stejném výzkumu v roce 2009). V žádném jiném vnímaném celonárodním problému studenti vlastní

zkušenost jako hlavní zdroj informací neuvádějí – uvědomují si, že jejich informace jsou v tomto globálnějším hledisku výrazně závislé na médiích.

Pokud bychom chtěli zjištění shrnout, lze říci, že **nedošlo k výraznému nárůstu negativní osobní zkušenosti s Romy na lokální úrovni**, ale k posílení zprostředkované zkušenosti v rámci obce. Studenti mají navíc u této problematiky zřejmě tendenci extrapolovat vlastní zkušenost na celé Česko či internalizovat mediální informace jako něco, co sami zažili či mohli zažít.

Náhoda, či postojové směřování

Nárůst intenzity vnímání problému soužití s Romy je třeba popsat detailněji. Nabízí se například námitka, že tento problém v ČR přeci existuje a posílení jeho vnímání nemusí znamenat větší zaměření proti Romům, ale naopak kritičnost k majoritní společnosti. To ovšem není pravda. Výzkum Člověka v tísni se studentů ptal, **které faktory podle nich nejvíce ovlivňují špatné soužití s Romy** – čtyři z nabízených důvodů kladly vinu na stranu menšiny (neochota pracovat, neochota vzdělávat se, romský rasismus, zadluženost díky špatné správě majetku Romy), **tři na stranu majority či systému** (rasismus většiny, špatná vzdělávací politika, zadluženost díky lichvářství) a **dva důvody byly neutrální**.

Jako **tři nejčastější důvody** byly uváděny právě ty identifikující vinu na straně Romů. Studenti mohli uvádět více

důvodů. Pokud z těchto dichotomií vytvoříme součtovou škálu, ukazuje se, že 6,5 % studentů z celého vzorku hledalo **důvody problematického soužití** spíše na straně většiny, 16 % na obou stranách vyrovnaně a zbylých 78,5 % na straně Romů. Tyto důvody přitom častěji uvádějí právě studenti, kteří chápou soužití s Romy jako jeden z hlavních problémů obce a České republiky.

Otázkou také je, nakolik byla **intenzita vnímání problému** soužití s Romy postojovým specifickým způsobem medializací několika kauz a nakolik má hlubší kořeny v postojové orientaci studentů. Tuto otázku může částečně zodpovědět tzv. **statistická faktorová analýza**, která hledá, vysvětluje rozptyl pozorovaných proměnných menším množstvím faktorů (latentních proměnných). Faktorovou analýzu jsem aplikoval právě na **otázky vnímání hlavních a nejzávažnějších problémů**. Faktory lze tedy vnímat jako obecnější postojové orientace, které se v těchto otázkách projevují.

Ukazuje se, že jednoduše pojmenovatelným faktorem je cosi, co bychom mohli nazvat „**odmítání narušitelů**“ (záměrně nepoužívám termín xenofobie, který získal jasně negativní konotace). Studenti s vysokou hodnotou faktoru „odmítání narušitelů“ označují často jako **hlavní problémy své obce i ČR** cizince, přistěhovalce a právě soužití s romskou menšinou. Poměrně **intenzivně vnímají problémy bezdomovectví, kriminality** a „nedobré práce policie“. Naopak jim **méně vadí věci jako nedostatek kulturního vyžití**, nedobré mezilidské vztahy či konzumní způsob života. Lidé s tímto postojovým směřováním častěji vidí, dle očekávání, **důvody špatného soužití majority s Romy** právě na straně tzv. nepřizpůsobivé menšiny. Jako největší celosvětové problémy uvádějí přistěhovalectví a terorismus, tedy problémy, kde má „naše společnost“ status pasivní oběti cizích kultur.

Vliv nových médií

Další analýza dat výzkumu Člověka v tísni ukazuje, že specifickým studentů, kteří inklinují k orientaci „odmítání narušitelů“, je to, že mají své **názory subjektivně informačně saturovány**. Častěji jsou přesvědčeni, že mají o vnímaných problémech dostatek informací. Zřejmě nejzajímavějším zjištěním je však **zřejmý informační vliv nových médií** (tj. zpravodajských serverů, sociálních sítí a on-line médií obecně). V 90. letech byla mezi mediálními vědci populární představa, že internet se bude svojí decentralizací podílet na obnovení „veřejnosti“ v původním slova smyslu, které známe například od Jürgena Habermase – tedy **nemasové a neunifikované veřejnosti**, která kriticky debatuje a vyměňuje si názory a je méně poddajná moci masových médií a šířeným stereotypům. Dnešním kritikům se zdá tato raná představa naivní a jejich obavy se potvrzují i ve zmiňovaném výzkumu.

Inklinování k postojové orientaci „odmítání narušitelů“ se zvyšovalo s intenzitou užívání internetu, sledování zpravodajství na internetu i využívání sociálních sítí (významnost korelace na hladině 95 %). Stejně tak **kladení viny na**

stranu Romů je častější mezi silnými uživateli internetu a sociálních sítí a lidmi, kteří internet používají jako zpravodajský zdroj a zdroj informací ke společenským problémům.

Pokud tedy tato **nová média** v roce 2012 nějakou roli sehrála, pak spočívala v **utvrzování poměrně zjednodušující interpretace soužití s Romy** a obecně k posilování postojů inklinujících ke xenofobii. Je tématem pro detailnější analýzu, zda v tom hlavní roli měla zhruba **1,5násobná intezita článků zpravodajských serverů** identifikujících romskou etnicitu aktérů, vydání řady falešných či zkrleslých zpráv bez řádného zdrojování či série tzv. hoaxů na sociálních sítích, které se týkaly smyšlených výhod Romů v sociálním, zdravotním či duchodovém systému.

Možná řešení

Nejsem odborníkem na výchovu či vzdělávání, nechci tedy kritizovat systém výuky ani nabízet teoretická řešení, která se mohou zdát lidem z praxe naivní. Mohu vyjádřit názor jen jako člověk, jenž prošel terciálním vzděláním v sociologii a mediálních studiích. Středoškolská (ale i vysokoškolská) sociologie by se měla více zaměřit na aktuální společenská témata a **vysvětlování strukturálních společenských příčin**, které ovlivňují chování a životní osudy jednotlivců.

V případě romské menšiny je třeba zmínit například to, že **osoby se základním či nižším vzděláním** mají v ČR více než trojnásobné riziko nezaměstnanosti a celková nezaměstnanost v okresech, kde je situována velká část sociálně vyloučených romských oblastí, je okolo 15 %. Spolu s rozsahem a **diverzitou sociální sítě známých**, která má velký vliv na možnost sehnat práci v případě nezaměstnanosti, či případnou **diskriminaci na trhu práce** vysvětlují tyto faktory do velké míry nezaměstnanost mezi vyloučenými Romy.

Vnímání těchto sociálních determinantů přitom není samozřejmé, protože na individuální chování a výsledky takřkajíc „není vidět“. To je vysvětleno „viditelnými“ faktory, kterými jsou **příslušnost k etnické skupině**, jejíž roli sice nelze a priori popírat, ale ani zveličovat. Vhodné je zřejmě **pozvání odborníků** z Agentury pro sociální začleňování, ze společnosti Člověk v tísni či jiných terénních organizací, kteří nemohou být obviněni z pouhého teoretizování od stolu.

Mediální výchova by měla mít stejně důležité postavení jako úvody do ostatních humanitních věd. Z rámcového vzdělávacího plánu se mi navíc zdá, že svou strukturou možná až příliš kopíruje terciální vzdělávání v mediálních studiích (včetně typologizací, historizujícího pohledu a znalosti institucionálních a technických aspektů mediální produkce). V ideálním případě se jedná o **přínosné znalosti** – neměly by však vytlačovat čas na studium mechanismů, kterými vytváří dnešní média společenské stereotypy, tzv. zpravodajských hodnot, díky nimž dominují v médiích **negativně laděné zprávy** s epizodickým rámcováním, které vytlačuje **analytický pohled na příčinu problémů**, nebo výuku kritického čtení mediálních textů, ověřování informací a oddělování faktických složek od hodnotících. **II**